

A black and white photograph showing a traffic jam on a road. In the foreground, a silver sedan is seen from the rear, with a license plate that reads '6-0016-20'. To its left is a white van with a rainbow graphic on its rear window. To its right is another white van. In the background, a multi-story building sits atop a hill, surrounded by sparse vegetation. The sky is clear and bright.

UITGESTELDE TIJD

Herman Asselberghs _ Els Opsomer _ Pieter Van Bogaert

TIME SUSPENDED [UITGESTELDE TIJD]

Concept: Herman Asselberghs, Els Opsomer, Pieter Van Bogaert

Foto's: Els Opsomer

Teksten: Herman Asselberghs en Pieter Van Bogaert

Vormgeving: Els Opsomer

Een uitgave van SQUARE vzw

Postbus 321

B-1000 Brussel

www.squarevzw.be

Uitgegeven met de steun van het ministerie van de Vlaamse
Gemeenschap-Administratie Cultuur

Gedrukt in België bij Die Keure, Brugge

Gebonden in Nederland bij De Haan, Zwolle

Oplage: 1000 exemplaren.

ISBN 90 8088 391 3

© 2004 Herman Asselberghs, Els Opsomer, Pieter Van Bogaert

Dit boek begon met een tiendaags bezoek aan de Bezette Gebieden als onderdeel van *100 Artists in Palestine*, het IETM-project dat het isolement van Palestijnse kunstenaars wil doorbreken, uitwisseling tussen Palestijnse en Europese kunstenaars en culturele organisaties mogelijk wil maken en langdurige samenwerking tussen beide wil opstarten. (www.ietm.org).

Bedankt:

Christine Stanczyck, Mary Ann De Vlieg / IETM, Samira Jebaly

Raed & Saed Andoni, Omar Barghouti, Ismail Habash, Azza El-Hassan, Reem M. Abu Jabar, Emily Jacir en Jack Persekian

Jayce Salloum

Marc Ruyters

Ann Clicheur, Miel Hermans, El Hadj Niang, Agna Smisdom, Mark Van Bogaert en Claude Wampler

REALITY CHECK

Pieter Van Bogaert

Stel je voor.

Drieënhalf miljoen mensen met uitgaansverbod. Vluchtelingen, al vijftig jaar in tijdelijke kampen. Kinderen die het huis niet uit kunnen terwijl militairen op hun dak bivakkeren. Soldaten die zich een weg boren door de muren van de huizen in de stad. Gebouwen en gewassen, vernield uit veiligheidsoverwegingen. Een volledige wijk die eraan moet geloven omdat er vermeende terroristen in wonen. Een gloednieuwe luchthaven die verdwijnt onder een bommentapijt. Studenten die geen kant meer op kunnen omdat de controlepost naar de universiteit gesloten is. Zieken die niet naar de kliniek kunnen omdat het checkpoint naar de stad toe is. Families en geliefden die gescheiden leven in dorpen op maar een paar kilometer van elkaar. Een betonnen muur om dit alles achter te verbergen. En aan de andere kant van die muur een welvarend land met bange burgers.

Het is de dagelijkse realiteit in Israël/Palestina, zoals we ze kennen van de krant en van tv. Ter plaatse leeft nog een heel andere werkelijkheid, veel complexer en minder gestructureerd.

WACHTEN

Het eerste wat de Palestinareiziger moet leren, is wachten. De Palestijnen doen het al meer dan vijftig jaar. In de vluchtelingenkampen in de Gazastrook en op de Westelijke Jordaanoever – tijdelijke onderkomens die langzaam maar zeker veranderen in permanente woonomgevingen – wachten ze op de terugkeer na de *Nakba*, de catastrofe van 1948 toen ze uit hun huizen en van hun land verdreven werden. Decennia lang wachtten ze elke dag in de rij aan het checkpoint om als seizoenarbeiders of metsers te gaan werken voor hun nieuwe Israëliische meesters in het land van weleer. Zoals hun Zuid-Afrikaanse lotgenoten in de bantoestans verlieten ze in het holst van de nacht hun bed voor de dagtaak. Bus in, en pas laat in de nacht weer thuiskomen. De volgende dag weer hetzelfde parcours. In die tijd wachtten de mannen tot ze veertig werden, de gemiddelde leeftijd waarop getrouwde Palestijnse arbeiders in Israël toegelaten werden. Vandaag is het wachten op het moment dat ze weer de

toestemming krijgen om in geblokkeerd Israël te gaan werken en zich van een schamel inkomen te verzekeren. Sinds de tweede intifada is er weinig sprake van wachten tot ze als Palestijnse burgers dezelfde rechten krijgen als de Joden waar ze hun land mee delen.

Al een halve eeuw maakt wachten fundamenteel deel uit van de Palestijnse realiteit en maakt Israël de tijd tot een van haar belangrijkste wapens. Een halve eeuw strategisch geduld bracht Sharon op de plaats waar hij nu zit, en niemand weet beter dan hij hoe je de tijd zijn werk laat doen. Hoe langer de dingen duren, hoe meer de buitenwereld ze normaal gaat vinden. Wachten betekent in Israël de feitelijke toestand creëren en langzaam de geschiedenis vergeten. De twee partijen in het conflict hopen vergeefs op concrete resultaten na de vage beloften van Oslo. De Palestijnen wachten op de ontmanteling van de nederzettingen in de bezette gebieden. De Joden wachten tot de Palestijnen de moed opgeven en vertrekken. Het resultaat van al dat wachten is een vijftigjarige oorlog waarin, als door een zandloper, steeds meer Palestijnse grond in de schoot van de Israëli's valt. Zo verandert tijd in ruimte: hoe langer het duurt, hoe meer Palestijnse grond de Israëliische kolonisten bezetten.

Tijd en ruimte hebben in Palestina en Israël een heel andere betekenis dan elders. In projecten van de Palestijnse kunstenaar Emily Jacir en artikels van de Israëliische journaliste Amira Hass koesteren vluchtelingen herinneringen aan de dorpen waar hun families vandaan komen – levendige gedachten, ook al zijn ze er zelf nog nooit geweest. Palestijnen die opgroeiden in de vluchtelingenkampen blijven de Arabische namen gebruiken voor de plaatsen waar nu Joodse nederzettingen met Hebreeuwse namen staan. Koppig en geduldig houden ze de herinneringen aan het verloren land levend – een weigering om de tijd vat te doen krijgen op de ruimte.

Nog voor ik één voet aan land zet, word ook ik vertrouwd gemaakt met de Palestijnse *way of life*. Ik moet mijn vertrek naar het beloofde land gedwongen uitstellen na Palestijnse aanslagen in Jeruzalem en voor de kust van Gaza, waarop Israël reageerde met een strenger uitgaansverbod en meer grenscontroles. Er gebeurt altijd wel iets in Israël/Palestina en altijd blijft het wachten op het juiste moment om af te reizen. Plan je reis naar het beloofde land niet te lang op voorhand. Koop je tickets zo laat mogelijk. Wacht zo lang mogelijk.

Wachten is het eerste wat ik doe zodra ik op de luchthaven aankom. Zoals in elke luchthaven, maar zonder Israëliisch paspoort wacht je in Tel Aviv toch langer dan je gewoon bent. De luchthavensecurity laat me doorgaan, terugkomen en twijfelen voor ze mijn paspoort vrij geeft. Iedereen is op zijn hoede en daarna is het wachten op de taxi die me naar Oost-Jeruzalem brengt. Naar het Palestijnse deel van de stad ga je het best met een Arabische chauffeur en dat vraagt meer tijd en controles dan met een chauffeur die een Joods paspoort heeft. In Jeruzalem wacht ik tot de volgende ochtend om door te reizen naar Ramallah, want het checkpoint van Qalandiah is te mijden bij nacht.

Empathie is geen luxe voor de Palestinareiziger, maar pure noodzaak. Net als de Palestijnen maak ik elke dag nieuwe plannen en word ik elke dag weer met mijn neus op de feiten gedrukt. Daardoor zie ik tijdens mijn verblijf maar één stad op de Westelijke Jordaanoever. Telkens weer ontmoet ik in de straten en cafés van Ramallah avontuurlijke Palestijnen met tegenstrijdige berichten over steden die ‘open’ of ‘gesloten’ zijn. Telkens weer beloven ze me op weg te zetten, maar elke dag brengt een ander probleem. Ik word gedwongen om me aan te passen aan de uitgestelde tijd op deze plaats waar het leven werkt met gsm’s en aaneenhangt van de voorlopige afspraken. De Palestijnen leven een uitgesteld leven.

DE AFFIRMATIEVE STAAT

Tussen de Jordaan en de Middellandse Zee leven vandaag evenveel Joden als Arabieren. De Israëliische regering controleert met haar leger het hele gebied en doet er alles aan om de twee bevolkingsgroepen zoveel mogelijk van elkaar te scheiden. Toch is het moeilijk – om niet te zeggen onmogelijk – om naar de Palestijnse gebieden te reizen zonder de confrontatie met Israël aan te gaan. De weg naar de tweederangsburgers – zo staat het in *Politicide*, het boek van de Joodse socioloog Baruch Kummerling – loopt via het *Herrenvolk*.

De luchthaven draagt de naam van de stichter van Israël: Ben-Gurion. Vanaf de luchthaven gaat het per taxi naar Jeruzalem. Wat opvalt zodra ik de luchthaven verlaat: de weidse vlakten langs de weg, de lege ruimte. Het land van Palestijnen en Israëli’s dat we kennen van tv, is er een van dichtbevolkte steden met een groot onveiligheidsgevoel. Met

Israëliische soldaten in de Palestijnse steden en Palestijnse terroristen in de Israëliische. Het Israël waar ik doorheen rijd, lijkt wel het lege land, met wielertoeristen die genieten van velden als Hollandse polders in de Amerikaanse Midwest. Waarom zoeken kolonisten hun heil in de onherbergzame heuvels op de Westelijke Jordanoever terwijl er hier nog zoveel plaats is?

Een antwoord op die vraag is te vinden in een bijdrage van de Joodse architect Zvi Efrat aan Rafi Segal & Eyal Weizmans *A Civilian Occupation*. Zijn verhaal loopt van Arieh Sharon tot Ariel Sharon. De eerste studeerde in de jaren dertig voor architect bij Bauhaus en was in 1948 de auteur van het eerste plan voor het nieuwe Israël. De tweede is strateeg en politicus en de man achter de nederzettingenpolitiek die aan de basis ligt van de huidige conflicten. Arieh Sharon zorgde ervoor dat de nieuwe immigranten niet allemaal in de steden terecht kwamen, maar zich verspreidden over het hele grondgebied van het nieuwe land. Ariel Sharon zorgde ervoor dat de nieuwe kolonisten niet bleven hangen aan de kust en op het platteland, maar wel kozen voor de strategisch veel belangrijkere heuvels. De heuvels zorgen niet alleen voor een panoramisch zicht over de omgeving, ze maken ook dat de nederzettingen van ver te zien zijn – een voortdurende bevestiging van de Joodse aanwezigheid.

Een belangrijk instrument van de affirmatieve staat, waar ik elke dag mee te maken krijg, is de landkaart. Op de kaart van de toeristische dienst op de luchthaven (*this map is not an authority on boundaries*) is helemaal geen sprake van de *West Bank* – mijn reisbestemming, het Palestijnse gebied tussen de Westelijke Jordanoever en de *groene lijn*, de grens van 1967, zoals u en ik het elke dag zien op de kaarten in het tv-journaal – maar wel van *Samaria* en *Judea*, de oude bijbelse namen van de provincies die samen de *West Bank* vormen. De *Israël Touring Map* toont het Heilige land als één aaneengesloten gebied tussen de Middellandse Zee en de Jordaan, en alleen wie in de legende de kleine lettertjes leest, kan *Area A* onderscheiden van *Area B* – de gebieden op de Westelijke Jordanoever die onder volledig Palestijns en gedeeld Palestijns-Israëliisch beheer staan. *Area C* – zoals in 1993 overeengekomen tijdens de Oslo-akkoorden – bestaat niet op deze kaart: volledige Israëliische controle is hier vanzelfsprekend. Grenzen en checkpoints zijn ook niet aangeduid – die zijn er alleen voor de Palestijnen.

Het document van de affirmatieve staat, waar de Palestijnen elke dag mee te maken hebben, zijn de juiste papieren: van de identiteitskaart bestaan er hier meer soorten dan bij gelijk welk ander volk op de hele wereld. Er zijn er al vier voor de Arabieren die binnen de grenzen van de Palestijnse gebieden wonen: een voor de twee miljoen bewoners van de Westelijke Jordaanoever, een andere voor de anderhalf miljoen bewoners van de Gazastrook, een voor de tweehonderdvijftigduizend Palestijnen in Oost-Jeruzalem en nog een andere voor de ruim een miljoen Palestijnen in Israël. Sommige vermelden de geboorteplaats, andere de woonplaats, soms staat de religie erop, maar nooit is er sprake van de nationaliteit, van een Palestijnse identiteit. Elk identiteitsbewijs brengt zijn specifieke voorschriften mee. Het Israëlische bezettingsleger motiveert nooit de logica achter de ontelbare regels, maar kijkt wel onophoudelijk toe op de naleving ervan. De enige logica is die van de bezetter.

Het belangrijkste wapen van de affirmatieve staat, waar Joodse kolonisten elke dag mee te maken hebben, zijn de nederzettingen in de laatste bezette Palestijnse gebieden. Hun belang is nergens zo manifest als in Jeruzalem. Vanuit West en Oost, respectievelijk het volledig Joodse en gedeeltelijk Palestijnse deel van de stad, kun je de nieuwe huizen op de heuvels zien: onherkenbaar en onschuldig als een doorsnee moderne stadsuitbreiding voor de toerist en de occasionele bezoeker, een nietsontziende dreiging voor de Arabische bewoners. De nieuwe agglomeratie van (West-)Jeruzalem trekt een brede wig tussen de Palestijnse steden Bethlehem en Ramallah. Waar ze ook kijken, wordt het Palestijnse volk geconfronteerd met de grijze zandsteen en de rode daken van de urbane kolonisten. Nog dichterbij dan de nederzettingen zijn de soldaten op de kantelen van de stadswallen, de zwaar beveiligde klagmuur aan de voet van de Al Aqsa-moskee of de enorme Israëlische vlag in het moslimkwartier van de oude stad, aan het bewaakte maar onbewoonde huis van Ariel Sharon. Stap voor stap wordt de Palestijnse staat vervangen door de Joodse. Hoe langer de afgelegde weg, hoe verder het doel. Hoe verder de uitgestelde staat, hoe concreter de affirmatieve staat.

De oude stad in bezet Oost-Jeruzalem is van oudsher opgedeeld in een christelijk, Armeens, moslim- en Joods kwartier, maar de bezienswaardigheden moeten het vandaag stellen zonder toeristen. Sinds de tweede intifada in september 2000 uitbrak, is het historische centrum een

spookstad met attracties zonder bezoekers en winkeliers zonder klanten. De enige bedrijvigheid is te vinden in de zoek van de moslims. Daar kun je zoetigheden kopen of koffie drinken met kardemom. Het is drummen tussen falafelkraampjes en veel Chinese import. Arabische jongens sleuren hun karren over de eeuwenoude trappen en in de directe omgeving buiten de stadswallen worden eenrichtingsstraten gemarkeerd door weerhaken waarop onbedachtzame automobilisten zich lek moeten rijden. Verkeerstekens laten zich niet fout interpreteren in de bezette stad.

's Nachts in Jeruzalem: het geluid van metaal op asfalt vermengt zich met de stemmen van wachtende Palestijnen. Om de hoek van mijn hotel is er een loket waar ze een paspoort kunnen afhalen. Iedereen wil de eerste zijn. Leven in de affirmatieve staat is een voltijdse bezigheid.

DE NEGATIEVE RUIMTE

De toegang naar Ramallah gaat via de nauwe doorgang van het checkpoint. Hier stopt de taxi en moet iedereen uitstappen. Te voet langs de Israëliische soldaten die de paspoorten controleren en dan verder slalommen tussen de plassen en de modder naar een andere taxi – keuze zat, net als medereizigers om de taxi mee te delen. Ervaren Palestinareizigers raadden me aan om alleen maar handbagage mee te nemen. Hier blijkt waarom: er is geen comfort voorbij het checkpoint.

Vanaf nu is het ieder voor zich – geen toeristische dienst hier en dus ook geen landkaarten. Wie de weg zoekt in de steden op de Westelijke Jordaanoever, moet zich behelpen of zich laten rijden. Edward Said wees vroeger al op deze Palestijnse eigenaardigheid. Het gebrek aan goed gedocumenteerde kaarten was één van de belangrijkste oorzaken van Arafats falen op de Oslo-onderhandelingen in 1993. De Israëli's wisten wel waarover ze spraken en Arafat betaalde zijn lichtzinnige onderhandelingspositie met een gecamoufleerde nederlaag. Iets meer autonomie en veel minder bewegingsvrijheid waren het resultaat. Oslo leidde tien jaar geleden tot de installatie van tientallen door Israël gecontroleerde checkpoints op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook en tot de afsluiting van de Palestijnse gebieden voor de buitenwereld.

Vandaag blijkt er nog niet veel veranderd te zijn. Integendeel. Als de Israëlische architect Eyal Weizman stage loopt bij het Palestijnse planningbureau bestaat zijn taak er vooral in Israëlische kaarten te kopiëren voor de Palestijnen. Weizman leert hoe Israëlische cartografen de kunst ontwikkelden om kaarten verticaal te interpreteren en niet alleen horizontaal. Dan rest van *Area A* niet meer dan wat krijtlijnen op de grond, een bordkartonnen decor zonder diepte. Want terwijl de Palestijnse autoriteit de verantwoordelijkheid heeft over het volk, blijft Israël de soevereiniteit opeisen over de ondergrond en het luchtruim, over de watervoorziening en het verkeer van toestellen en data boven de hoofden van de Palestijnen. Daardoor kunnen Israëlische plannenmakers ook autonoom beslissen waar en wanneer ze rond *Area A* tunnels of bruggen bouwen onder de grond of door de lucht. In *Territories*, de catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in Berlijn en Rotterdam, citeert Weizman de Israëlische schrijver Meron Benvenisti, die stelt dat drie dimensies er hier zes worden: drie Israëlische en drie Palestijnse. Een typisch geval van Israëlische zinsverbijstering, want er bestaat natuurlijk niet zoiets als een verdubbeling van dimensies. Van de Palestijnen worden hier boudweg twee dimensies gestolen, net zoals bij de checkpoints hun tijd gestolen wordt, dixit Amira Hass in *Reporting from Ramallah*. Het komt er op neer dat de Palestijnse ruimte er een is zonder diepte – als een zwart gat dat alles opsloopt.

Er is een scène in de opera van Wagner, waarin Gurnemanz, Parsifals reisgezel zingt: ‘Zum Raum wird hier die Zeit’. Om die mysterieuze woorden kracht bij te zetten, laat Wagner het decor op de scène binnenstebuiten keren, waardoor een letterlijk negatieve ruimte ontstaat. Een antiruimte die de ontkenning is van zichzelf. Dat is het gevoel dat me overvalt als ik door het checkpoint naar de Palestijnse gebieden stap. Als Israël de buitenkant is, dan zijn de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever de binnenkant – de antipode van de saaie en comfortabele suburbane nederzettingen en de herinnering aan de zonde waarop Israël zijn staat bouwde. Hier zit het steeds verder verdrongen Israëlische onderbewustzijn, Israëls *dark places*, verborgen voor het oog van de buitenwereld. Het nieuwe Palestina is Israëls *Gesamtkunstwerk*.

De negatieve ruimte laat zich moeilijk kennen. De dingen zijn er, maar ik zie ze niet. Ik herken de Joodse kolonies pas als iemand ze aanwijst – zo dichtbij? Ze stonden de hele tijd voor mijn neus en ik keek er al

die tijd over. Poe's gestolen brief. Behalve Arafats hoofdkwartier (de *compound* die ik een half jaar voordien elke dag op mijn tv-scherm wat verder zag wegzakken onder de Israëliische bulldozers), kan ik weinig of niets plaatsen in Ramallah. De checkpoints ken ik uit de film (Elijah Suleimans *Divine Intervention* loopt op dat moment al in de Brusselse bioscoop, eerder dan in Palestina). Maar om de situatie echt juist in te schatten, moet ik me laten leiden. Als een blinde kan ik geen vluchtelingenkamp onderscheiden van een normale woonwijk (waar zijn de tenten?), geen rijk van arm, geen agent van een burger, geen moslim van een christen. Ik zie geen tekort en bovendien ben ik helemaal in de war door de ramadan.

Mijn hotel, een familiezaak met foto's van overleden zonen aan de muur en levende zonen achter de balie, ligt op de weg die de stad verbindt met het checkpoint van Qallandiah. Taxi's rijden onophoudelijk claxonnerend af en aan en maken voetgangers een zeldzaamheid. Er zijn maar twee richtingen: in of uit de stad. Er is maar één prijs: 1 NIS (0,25 euro) voor een ritje. Er is altijd plaats. Alles in de stad ligt op loopafstand. Ik negeer de taxi's en wandel naar het centrum langs de drukke steenweg. Ik zie gebouwen die platgelegd zijn en andere (zoals mijn hotel) die maar half afgewerkt zijn. Een vuilniswagen van de VN. Een hospitaal in aanbouw met tenten op het braakliggende terrein waar mensen aanschuiven (taxi's komen en gaan – een tijdelijk veldhospitaal in afwachting van het nieuwe). Vanaf minaretten wordt vijf keer per dag het gebed aangeheven, wat overdag, wandelend over straat, zorgt voor betoverend mooie momenten van samenzang en 's nachts, in mijn hotelkamer, voor hallucinante momenten van halfslaap.

Uit respect voor de moslims (ik kan alleen maar vermoeden dat ze er zijn – de gezangen op de minaretten laten daar geen twijfel over bestaan) besluit ik om vanaf de eerste dag niet te eten of te drinken tot na zonsondergang – of toch niet in het openbaar. Maar dat is buiten *Stones* gerekend, het café van twee Palestijnse cameramannen. Een opluchting en enkele *Taybeys* (Palestijns bier op fles) later blijkt dat maar een deel van de bevolking in Ramallah moslim is. Historisch is de stad een belangrijk centrum van de christelijke cultuur en tijdens mijn verblijf ontmoet ik nogal wat seculiere Arabieren.

Niets is wat het lijkt in Palestina. In de boekenwinkel staan tussen de Arabische lectuur ook Joodse schrijvers als Philip Roth of teksten van Israëliische intellectuelen over het land van de bezetter. 's Avonds schuif

ik aan bij een gastvrij buffet met heerlijke houmous, tabouleh, falafel en andere geneugten van het virtuele land van melk en honing. De ontberingen van de ramadan en de bezetting lijken ver weg. 's Nachts loop ik vrolijk te voet naar het hotel. De volgende dag hoor ik dat de kolonisten op de heuvels rond de stad wel eens durven schieten op voorbijgangers in het donker. Zoals alle Palestijnen neem ik vanaf nu altijd en overal de taxi.

Vanuit de taxi zie ik van ver de Palestijnse enclaves, verspreid over de Westelijke Jordaanoever. De negatieve ruimte, bepaald door wat er niet is, door wat je kent van elders, door wat er geweest is. Ooit besliste hier iemand om de deur te sluiten en de modernisering stil te zetten. Het resultaat is een land zonder treinen, met onderbroken wegen, onbereikbare grond en ontwortelde bomen. Een land afgesloten van haar omgeving, van haar ecosysteem en haar overlevingskansen. De negatieve ruimte is een overschreven ruimte: bedolven, omringd, begrensd door de tekens van de bezetter. Wat telt, is niet de ruimte zelf, maar wel de afwezige omgeving.

Over Palestijnse steden wordt gesproken in termen van 'open' of 'gesloten'. Zoals bij middeleeuwse steden, maar met dat verschil dat de 'poorten' hier niet van binnenuit bediend worden, maar wel van buitenaf. Vanaf de heuveltoppen controleren Joodse kolonisten het landschap in moderne nederzettingen, opgezet als – jawel – middeleeuwse burchten. Aan de checkpoints en op het terrein blijft de meester-slaafverhouding, van kolonist en gekoloniseerde, doorleven in het archaïsche 'meesterarabisch' van de Israëliëse soldaten. Palestina is de laatste kolonie ter wereld en de eerste staat zonder land – speelbal van het oude én het nieuwe imperium. Het kolonialisme dat vroeger ongegeneerd zichtbaar was als een nationalistische en strategische overzeese politiek, functioneert in het tijdperk van wat Hardt & Negri Empire noemen, onzichtbaar op een beweeglijke, tactische en globale schaal.

POLITIEK VAN DE VERDWIJNING

In *The End of the Peace Process* vertelt Edward Said over een merkwaardig voorval tijdens een vlucht van New York naar Londen. In hetzelfde vliegtuig, op de stoel voor hem, zit niemand minder dan Benjamin

Netanyahu, op dat moment (midden jaren negentig) ambassadeur van Israël bij de Verenigde Naties. Netanyahu schrikt als hij zijn achterbuur ziet en vraagt prompt een nieuwe stoel aan de stewardess. Zonder ook maar één woord met de prominente Palestijnse schrijver te wisselen, krijgt de Israëlische diplomaat zijn zin. Het voorval is tekenend voor de manier waarop de Israëlische Joden omgaan met hun Palestijnse burenen: een houding van angst en negatie.

Hoe slagen de Joodse kolonisten op de heuvels rond de Palestijnse dorpen, steden en vluchtelingenkampen er in hun bevoorrechte situatie in overeenstemming te brengen met hun geweten? Dat is de centrale vraag bij de Israëlische nederzettingenpolitiek. VN-cijfers tonen aan dat de levensstandaard van de Israëli's twintig keer hoger is dan die van hun Palestijnse burenen. Op de hele wereld is het verschil tussen buurvolkereen nergens zo groot. Nog altijd bouwen Joden hun nederzettingen, tegen de overeenkomsten van Oslo in, en mét staatsubsidies. Wat verderop bouwen Palestijnen hun 'illegale' huizen. Hoe slagen de kolonisten erin om te leven met zicht op zoveel onrecht?

Het antwoord is eenvoudig: door te doen alsof de Palestijnen niet bestaan. Door van uitzicht te veranderen zoals Netanyahu in zijn vliegtuig of door holle retoriek te gebruiken zoals de Israëlische oud-premier Golda Meir. Haar manifeste negatie van de Palestijnen, gesteund door de zionistische uitspraak 'een land zonder volk, voor een volk zonder land', doet het nog altijd bij de Joodse kolonisten. Vanuit de ramen van hun nieuwe huizen, hoog op de heuvels van 'Samaria' en 'Judea', genieten de bewoners van het pastorale bijbelse landschap. Ze houden er geen rekening mee dat Palestijnse eigenaars de olijfbomen en de velden in de valleien rond hun nederzettingen onderhouden. De Joodse kolonisten negeren de Palestijnse werkelijkheid en voor de Israëlische burgers in steden als Haifa of Tel Aviv is ze te ver af: vluchtelingenkampen liggen in geïsoleerde gebieden waar geen Israëli's komen en gevangenen staan ver weg in de woestijn.

In Israël geldt de politiek van de verdwijning. De vage akkoorden van Oslo deelden in 1993 de Westelijke Jordaanoever op in een onduidelijk afgelijnd gebied met verschillende autoriteiten. De voorlopige aard van het akkoord creëert een onduidelijke, flexibele situatie die in het voordeel speelt van de kolonisten die de afspraken verder uithollen. Dezelfde mist hangt rond de recentste 'wegenkaart voor de vrede' waarin

de VS en Israël alles behalve de hete hangijzers (de grenzen, Jeruzalem, het statuut van de vluchtelingen) bespreekbaar maken. Terwijl politici internationaal rookgordijnen en stofwolken optrekken, beschermen kolonisten zich lokaal achter veiligheidshekken en -muren. Er zijn zelfs gevallen bekend van nederzettingen waar het echte landschap vervangen werd door geschilderde replica's, muurschilderingen zonder de storende infrastructuur van de Palestijnen.

Politiek van de verdwijning betekent: de ander negeren. Het is het tegenovergestelde van respect voor de buurman, van de weigering om blind mee te draaien in een systeem. Politiek van de verdwijning is de ultieme aanpassing door een feitelijke toestand te creëren. De anonieme, uniforme architectuur van de suburbane Joodse nederzettingen lijkt zo uit een film als *Edward Scissorhands* geknipt. Het is de onschuldige dekmantel voor alledaagse drama's die starten bij Joods fundamentalisme en eindigen bij moord – niet alleen van de kolonisten, maar ook van gefrustreerde Palestijnse omwonenden. Politiek van de verdwijning, dat is de stilte waarin dit allemaal gebeurt. Maar de politiek van de verdwijning, dat is ook de duisternis waarin de Palestijnse dorpen en steden zich hullen bij nacht, om zich te beschermen tegen Israëlische aanvallen.

Een groot deel van de oorlog is onzichtbaar en speelt zich af in de straten en huizen van de Palestijnen, ver weg van de buitenlandse camera's. Zoals de micro-nutritionele ondervoeding bij de nieuwste generatie Palestijnen. De VN noemt ze 'verborgen honger', omdat ze niet ontstaat door een aantoonbaar tekort maar wel door te weinig variatie in de voeding. Het Israëliisch-Palestijns conflict is een langzame uitputtingsslag – zo langzaam dat het bijna onzichtbaar wordt. De essentie van de vijftigjarige oorlog zit niet in de aanvallen van het Israëlische leger of de Palestijnse verzetsbewegingen, maar wel in kleine onspectaculaire dingen. Alledaagse pesterijen, ontberingen en onrechtvaardigheden die nooit het nieuws halen, maar wel de Palestijnse realiteit en mentaliteit bepalen. Achterblijvers zijn te sterk of te zwak om te vertrekken en te ontsnappen aan de vernederingen van elke dag – het zijn de meest gemotiveerde en de meest wanhopige Palestijnen die blijven.

De politiek van de verdwijning gaat hand in hand met de constructie van de authenticiteit: de andere cultuur wegvegen door assimilatie. Wat is Joods en wat Palestijns? Houmous? Falafel? Tabouleh? Turkse koffie? Hoe authentiek zijn de grijze zandstenen van Jeruzalem? Van de

Storr-wetgeving – een overblijfsel van de Britse heerschappij uit de jaren twintig – moesten Joden die stenen verplicht gebruiken in de stad. Vandaag gebruiken ze ze nog voor de herkenbaarheid – lees: authenticiteit – van de woningen in de nieuwe nederzettingen. Vanuit een geconstrueerde geschiedenis bouwen Israëlsche strategen aan een nieuwe realiteit die verleden, heden en toekomst moedwillig door elkaar gooit. Bijbelse argumenten van drieduizend jaar geleden waar duizenden Palestijnse en Israëlsche burgers niets mee te maken hebben, zetten de argumenten van de dagelijkse realiteit in de schaduw.

‘Nations are narrations’, zegt Edward Said in *Culture and Imperialism*. De manier waarop we het verleden formuleren, geeft vorm aan hoe we het heden zien. Het zijn uitverkoren volkeren die oorlogen beginnen – of dat nu tegen de Vietnamezen is, tegen de Irakezen of tegen de Palestijnen. Het superioriteitsgevoel zet sommige staten in het centrum van de wereld. Op middeleeuwse wereldkaarten stond Jeruzalem ook altijd pal in het midden. Een narcisme dat naar arrogantie leidt.

HET EXPERIMENTELE LAND

En toch is er nog hoop voor dit volk zonder land. Elke dag weer vinden de Palestijnen nieuwe manieren uit om te werken aan een betere toekomst. Ze laten zich niet hinderen door enige religieuze, politieke of artistieke traditie. In Palestina bloeit het experiment ondanks alles bij ondernemers en bij kunstenaars, bij kinderen en bij volwassenen. Deze staat die er niet is, draagt de belofte in zich voor de hele Arabische wereld. Deze quasi virtuele ruimte waar alles opnieuw uitgevonden moet worden, deze plaats die bepaald wordt door wat er niet langer is – geen land, geen bestuur, geen censuur, geen traditie – biedt vanzelf ruimte voor experiment.

‘A crazy country is a good place to experiment’. Zo vat Raed Andoni de situatie samen. Zijn *West Bank*-paspoort plaatst deze filmproducent en zaakvoerder van *Star 2000* onder aan de ladder voor bewegingsvrijheid maar bovenaan voor inventiviteit. Met zijn bedrijfsauto – een 4x4, vermomd als tv-wagen en uitgerust met wat van op afstand lijkt op diplomatieke nummerplaten – beweegt hij zich langs alternatieve routes die niet gecontroleerd worden door Israëlsche tanks over de Westelijke

Jordaanoever zonder dat hij de checkpoints moet passeren. Wegens de avondklok kan hij momenteel niet naar zijn huis in Bethlehem. Daarom kampeert de filmproducent al een paar weken in zijn kantoor in Ramallah. Zodra het uitgaansverbod ook in Ramallah van kracht is, gebruikt het voltallige personeel het kantoor als hotel.

Die alledaagse pesterijen toont Raed in documentaires als *Challenge*. Voor Andoni draagt het huidige Palestina ondanks alles de hoop in zich op een betere toekomst in het Midden-Oosten. Terwijl veel andere landen in de regio gebukt gaan onder loodzware tradities, zijn de Palestijnen volgens hem vrij in hun beperktheid: 'Natuurlijk slorpt de intifada veel energie op die we anders in creatie zouden investeren. Maar dat wordt ruim gecompenseerd door een solidariteit en een vindingrijkheid die zorgen voor een heel eigen cultuurbeleving. Onafhankelijkheid door isolement.' De Palestijnen kennen geen inmenging van de overheid en dus ook geen censuur, zoals in veel andere Arabische landen. Palestina kent ook geen echte filmtraditie en dus ook geen keurslijf waar filmmakers in moeten passen.

Een paar maanden later hoor ik nog zo'n verhaal op een conferentie over tactische media in Amsterdam. 'Media sterven niet, ze worden steeds opnieuw uitgevonden', luidt het daar. Dat moet van een Palestijn komen en ja, aan het woord is Daoud Kuttab, een Palestijnse journalist die woont en werkt in Jeruzalem en die in Amman met een internetradio startte. Hij koos voor de Jordaanse hoofdstad om haar semi-liberale wetten die het gebruik van het internet aanmoedigen, maar het gebruik van radiozenders streng reglementeren. Vanuit Amman worden de radioprogramma's on line gezet, via een Californische server gedownload en vervolgens op antenne gezet door Palestijnse zenders aan de andere kant van de Jordaanse grens. Zo komt het signaal via een omweg tot bij de radioluisteraars in Palestina en vandaar ook bij de Palestijnen in Jordanië. Zo evolueren vrije media van lokaal naar niet-lokaliseerbaar.

Zoveel Palestijnen, zoveel verhalen, zoveel projecten.

In het midden van Gaza-Stad beland ik op een bouwwerf waar binnenkort het *Al-Qattan Center for the Child* moet vrijrijzen. In Jeruzalem startte galerijhouder Jack Persekian na de akkoorden van Oslo en het culturele isolement door de checkpoints met de *Al-Mamal Foundation for*

Contemporary Art, een organisatie voor vorming en presentatie van Palestijnse kunst. Emily Jacir is een van de kunstenaars in Jacks eigen galerij, een Palestijnse die leeft tussen New York en Ramallah. Voor *Where we come from – (im)mobility* vroeg ze aan andere Palestijnen wat ze zouden doen als ze haar Amerikaans paspoort hadden. Een jaar eerder lanceerde Emily een internationale oproep om mee te doen aan het *Palestine International Video Festival*. Op dat festival gold één belangrijk criterium: dat de producties niet over het Palestijns-Israëliësch conflict zouden gaan. Een zaal was niet nodig, want tijdens momenten zonder avondklok zouden de tapes van huis tot huis doorgegeven worden. En ondertussen probeert Omar Barghouti, choreograaf bij het traditionele gezelschap *Bara'em El-Fumoun*, bij vrouw en kind in Ramallah verder te werken aan een doctoraat over de *one state solution*, dat hij in het Arabisch schrijft voor de Hebreeuwse universiteit van Tel Aviv.

De permanente tijdelijke uitzonderingstoestand maakt van de Palestijnen overlevingskunstenaars. Een aaneenschakeling van avondklokken, ontwortelde boomgaarden, vernielde huizen en oogsten of deportaties van vluchtelingen binnen de hen toegewezen 'Palestijnse gebieden' maakt dat ze voortdurend oplossingen moeten vinden voor nieuwe situaties. Sommigen zoeken steun bij het VN-agentschap voor hulp aan Palestijnse vluchtelingen UNRWA, anderen bij het islamitische Hamas en nog anderen bij de Palestijnse Autoriteit. Soms komt steun uit onafhankelijke privé-hoek, zoals bij de Al-Qattan familie. Handelaars leveren op krediet, in afwachting van betere tijden. Maar meestal is het behelpen met tips en ideeën van burens en vrienden. Jongeren verzamelen rubberkogels van de Israëlische soldaten, halen het rubber eraf en slingeren de metalen ballen terug bij de eerstvolgende confrontatie. Bij gebrek aan land en water verhuisde een deel van de landbouw, levensnoodzakelijk voor de Palestijnse economie, naar balkons en daken in de steden.

Is de toekomst aan de liefdadigheid of aan de creativiteit? Kiezen de Palestijnen voor het geloof of voor de kunst? Voor het fundamentalisme of voor de vrijheid?

RAMALLAH MON AMOUR

Ramallah laat me niet met rust. Terug thuis probeer ik de balans op te maken.

Reality Check.

Wat heb ik gezien in Palestina? Wat te doen met deze ervaring? Waar begint deze reis en waar eindigt ze?

Palestina is overal. In de Palestijnse sjaal van mijn Arabische buurman in Brussel. In de Al Aqsa-spaarpot bij de Marokkaanse bakker om de hoek. In de betogingen tegen de oorlog van Bush in Irak die ook betogingen zijn tegen Sharon en voor de Palestijnen. In het weblog van Salaam Pax in Bagdad, opgedragen aan 'dear Raed', zijn Palestijnse vriend en medestudent aan de architectuurschool.

Kleine tekens van een complex probleem dat ons allemaal aanbelangt.

Ik probeer contact te houden met Palestijnen in Ramallah, Jeruzalem, Amman of New York en besef als nooit tevoren dat de situatie hier helemaal anders is dan daar. Ik vertel over de hoop van de duizenden mensen bij ons die op een zonnige winterdag de straat opgaan tegen de oorlog van Bush en ik moet denken aan de checkpoints, de *curfews*, de *body searches* en de modder ginder. Waarover hebben die miljoenen mensen in de Europese en Amerikaanse straten het eigenlijk?

De aanslagen van 11 september 2001 zorgden voor een hernieuwde belangstelling voor de islamcultuur, de Arabische wereld en de Palestijnse kwestie. Alleen deden de emoties elke nuance verdwijnen. Alle clichés werden opnieuw bovengehaald en niemand die eraan ontsnapt. Net als Bush en Sharon toon ook ik een misplaatst respect voor de islam door me af te vragen om te vasten tijdens de ramadan op een plaats waar dat helemaal niet hoeft. Respect voor het ongekende dient tot niets. Respect creëert grenzen die afgebroken moeten worden. Clichés die met wortel en al uitgeroeid moeten worden.

Een paar maanden later ontmoet ik Christophe Terlinden, een Brussels kunstenaar en winnaar van een prestigieuze Belgische kunstprijz met *pieceforpeace.net*, een werk over de situatie in Israël/Palestina. Net als zoveel anderen wou hij zijn onbevooroordeelde, onpartijdige bijdrage leveren aan de vrede. Maar onpartijdigheid is in dit geval een vorm van naïviteit: een gebrek aan kennis over (en dus aan interesse en dus aan respect voor) een probleem dat veel te groot is om te vatten. De kunstenaar had zich voordien nochtans geëngageerd bezig gehouden met problemen die hem wel raken, zoals het multiculturele weefsel van Brussel waar hij woont, of van de Europese wijk die zijn stad onder de voet dreigt te lopen. Maar zijn meer om humanitaire dan om artistieke redenen bekroonde werk was de zoveelste belgenmop die dit conflict op een merkwaardige manier achtervolgt, na de genocidewet en de klachten tegen Bush en Sharon.

Het is trouwens opvallend hoe dikwijls er te pas en te onpas vergelijkingen gemaakt worden tussen de Palestijnen en de Belgen. Ik heb het zelf ook gedaan om me voor te bereiden op de reis. Om me een beeld te vormen van de schaal, was het het makkelijkst om het oude Palestina (het huidige Israël, inclusief de nog resterende en bezette Palestijnse gebieden) te vergelijken met België. Israël is wat kleiner van oppervlakte en telt wat minder inwoners. Dat maakte direct duidelijk dat het over een klein land ging, maar met een grote impact – en daar hield de vergelijking met België al meteen op.

De filmmaakster Azza El-Hassan vertelde me in Ramallah over de Jordaniërs die over de Palestijnen spreken als ‘de Belgen’. Ze heeft daar verschillende verklaringen voor. De eerste gaat terug naar de jaren zeventig, toen de PLO nog vanuit Jordanië opereerde en uitgerust was met Belgische schoenen of Belgische machinegeweren. Belgische geweren, natuurlijk – de donkere kant van onze Belgische wafels en onze chocolade, de reputatie die ons land als een grimmige schaduw achtervolgt van Zuid-Amerika tot Tibet en ja, waarom niet tot in Palestina? Er is een tweede verklaring die zegt dat de Palestijnen in de Jordaanse vluchtelingenkampen Belgische conserven aten. ‘You are what you eat’, grapt Azza. Maar er is ook nog een derde verklaring, waar de Arabieren in de regio bijna nooit over praten. Die verklaring heeft te maken met het koloniale verleden en met de manier waarop de gekoloniseerde zich gaandeweg identificeert met de kolonialen. Said beschrijft het fenomeen

in *Culture and Imperialism*. Net als de Fransen (in Libanon of Jordanië) en de Britten (in Egypte of Palestina) noemen de vereuropaniseerde Arabieren het 'ongecultiveerde' Palestijnse volk van boeren en plattelandsbewoners spottend 'de Belgen'.

Er bestaan massa's van dat soort vergelijkingen, zoals die tussen Brussel en Jeruzalem als gedeelde hoofdsteden. Als de Vlamingen en de Walen een stad kunnen delen, waarom kunnen Joden en Palestijnen dat dan niet? Zo redeneren Oren Yiftachel en Haim Yacobi in Michael Sorkins *The Next Jerusalem*. Maar gaan deze academici hier niet wat te snel? Bestaat er in België dan zoiets als een apartheidsregime tussen Walen en Vlamingen? Wie wordt er hier eigenlijk gediscrimineerd? Het is zoals de vergelijkingen tussen de Afghanen en de Belgen die Slavoj Žižek smalend aanhaalt in *Welcome to the Desert of the Real*. Zij hebben opium, wij chocolade. Zij mishandelen hun vrouwen, wij onze kinderen. Afghanistan vormt een buffer tussen verschillende religies en politieke regimes, zoals de Belgen tussen de protestanten van het noorden en de katholieken van het zuiden.

Deze stuk voor stuk manke vergelijkingen horen thuis in de fictie, maar zijn jammer genoeg realiteit. Ze maken deze regio's tot onbestaan- de niemandslanden, terwijl we wel degelijk te maken hebben met een heel concrete realiteit die ver af staat van de clichés die te dikwijls gebruikt worden om de zaken te vereenvoudigen. Voor 'de kijker thuis' wordt een situatie gecreëerd, bepaald door wat er is: de geschiedenis van het Joodse volk (de exodus, de diaspora, de holocaust, het slachtoffer), het Arabische terrorisme (de kapingen, de gijzelingen, de zelfmoordaanslagen, de agressors) en scheidsrechter Amerika (de vrijheid, de democratie, het initiatief, de vrede). Voor de Israëliische burgers wordt de realiteit bepaald door de dreiging van wat ze nog niet hebben: de Westelijke Jor- daanoever en het omringende niemandsland: de Golan, de Sinai, Zuid- Libanon, en al die andere overgemediatiseerde namen van plaatsen waar heroïsche veldslagen geleverd werden voor het jonge vaderland. Wat rest na al die beelden buiten proportie, is het witte scherm, vol sneeuw, waar je alles en niets over kunt vertellen.

Het mag duidelijk zijn dat ik 'de Belgen' van het Midden-Oosten niet ontmoet heb. In Ramallah niet en elders ook niet. Ik heb geen Belgische conserven gezien, of schoenen of geweren en zeker geen onge- cultiveerde 'plattelandsbewoners'. Wie ik wel sprak, waren mensen met

een ruime culturele horizon, die naast Arabisch ook andere talen spreken, omdat ze gestudeerd hebben of ooit in het buitenland leefden. Deze mensen wisten allemaal dat er een andere realiteit mogelijk is dan die waarin ze leefden en opgroeiden. Strijders heb ik niet gezien, behalve op de geschilderde panelen in Gaza-Stad. Buiten een toevallige passagier in een taxi of een praatgrage chauffeur, sprak ik amper mensen die het bezette land alleen langs binnen zagen. Dan realiseer ik me dat alles wat ik wist en weet over het Midden-Oosten komt van insiders die tegelijk ook outsiders zijn. Iemand als Edward Said die als Palestijn opgroeide tussen Caïro, Jeruzalem en Beiroet met het voordeel van een Amerikaans paspoort. Of iemand als Salaam Pax die als lid van een diplomatenfamilie opgroeide in verschillende Europese hoofdsteden. Of de Palestijnen als Azza, Emily, Samira of Omar in Ramallah of Jack in Jeruzalem – allemaal geprivilegieerde bezitters van een dubbele nationaliteit.

Ik moet denken aan *Hiroshima mon amour*, de tekst van Marguerite Duras en de film van Alain Resnais. Een liefdesverhaal dat niet gaat over liefde, maar over het geheugen: over de tijd en de manier waarop het geheugen oplost in de tijd. Over hoe kleine verhalen oplossen in een groter geheel. Over de Japanner die de Française toefluistert: ‘Tu n’as rien vu à Hiroshima. Rien’. Ik probeer parallellen te trekken tussen Nevers en Hiroshima, tussen Brussel en Ramallah. Ik zoek naar een verband tussen de eerste liefde en de huidige liefde, tussen de Tweede Wereldoorlog en de atoombom, tussen het racisme in België en de apartheid in Israël. Ik zie gevolgen van dezelfde oorlogen, van hetzelfde imperialisme, maar altijd is het onmogelijk om de schaal en de intensiteit van de situatie weer te geven, in woorden te vatten, er een naam aan te geven. Het is altijd de eerste keer en de eerste keer laat altijd de diepste sporen na. Het verblindt.

En dan is er maar één conclusie, hoeveel reizen en boeken of films er ook mogen volgen:

Ik heb niets gezien in Ramallah. Niets.

VOOR/NA

Herman Asselberghs

Een einde komt nu wel heel dichtbij, besef ik.

Vroeger gingen mijn dromen over niets bijzonders.

Nu gaan al mijn dromen over morgen. Over overmorgen zelfs. Als ik dan wakker word – ook al duurt dat even – is het alsof de tijd blijft stilstaan.

Ik maak niet langer het onderscheid tussen wat dichtbij is of veraf.

Ik bekijk mezelf als iemand anders die ik toevallig tegenkom.

Ik draag een donkerblauwe sweater van H&M® met twee oranje strepen, in een zwarte Levi's®-jeans en van die rossig bruine sneakers van Puma®.

In mijn rechterhand draag ik een plasticzak van een supermarkt. Mijn linkerhand duwt mijn Nokia® tegen mijn oor. Mijn hoofd hou ik een beetje schuin naar links, op zoek naar de vertrouwde stem van mijn voicemail.

Mijn haar is donkerblond of licht kastanjebruin, dat weet ik niet.

Mijn ogen zijn grijsgroen, dat weet ik wel.

Ik draag zachte lenzen, maar dat doet niet ter zake.

Misschien bekijk ik alles van te ver. Of van te dichtbij.

Ik moet helemaal opnieuw beginnen.

Ik voel dat ik iets mis. Maar wat?

Ik woon in een flat.

Ik heb werk.

Ik heb een identiteitskaart, een Visa®-kaart, een pensioenummer.

Ik kan dingen kopen.

Ik kan op reis gaan.

Ik besta in deze wereld.

In één woord ben ik: Aanwezig.

Eindig.

Gekluisterd. Zoals die vogels in de dierentuin, die in kooien zitten met één open wand. Hun vrijheid stopt heel geleidelijk waar het licht van binnen overgaat in de zwarte donkerte van buiten.

Hier, waar ik nu ben.

Daar, waar ik zou kunnen zijn.

Het is niet gemakkelijk om dat gevoel weer op te roepen. Ik weet nog dat het er was. Net na dat telefoontje. In de straat van de supermarkt, vlak bij het metrostation. De geur van bomen. Het duurde maar heel even. Alsof. Alsof ik de wereld was. De wereld was mij. Een vreemd gevoel. De hele dag liep ik erover te denken.

De vlieg angst zit al diep in mij vanbinnen. Voel ik me daardoor zo lusteloos? Straks zit ik in het midden tussen de zakenmensen vooraan in het vliegtuig met hun frequent flyer miles en hun paspoort van de juiste soort, en de passagiers helemaal achterin die niet uit vrije wil meevliegen. In handboeien. Vastgehouden of verdoofd. Aan boord om gedeporteerd te worden. Terwijl ik boven de oceaan zweef, van de ene tijdzone naar de andere, klamp ik me vast aan mijn krant en doe ik alsof ik berichten lees over

Kaboel,
Grozny,
Jenin,
Goma,
Monrovia,
La Realidad,
David Beckham,
Jennifer Lopez,
en het wereldweerbericht.

Ik kan niet genoeg afstand nemen om elke dag door al dat nieuws te geraken. Er zijn te veel beelden waarvan ik bijna zou gaan huilen. Ik weet dat het medelijden en de afkeer die ze opwekken me niet mogen afleiden van mijn vragen over alle ellende die ik nooit te zien krijg. Toch gaf ik het op om telkens opnieuw dezelfde vragen te stellen, elke dag weer. Waar komt de pijn in die beelden vandaan? Wie is er verantwoordelijk voor? Is er een geldig excuus voor? Was er geen ontkomen aan?

Heel even voel ik me geschokt. En dan word ik meegesleurd in een golf van frustratie: aan wat die beelden tonen, kan ik toch niets doen. Ik erger me aan het voyeurisme van wie ernaar kijkt. Daarna stoort me de obscene manier waarop ze verspreid worden, geflankeerd door een advertentie voor sportschoenen of vochtinbrengende huidcrème. Dus probeer ik dit soort beelden zoveel mogelijk te ontlopen. Ik ruil mijn aanklachten voor simpele afkeuring. Voor mij geen nieuwsberichten meer, behalve op vliegtuigen of in luchthavens waar ik kijk naar grotere gevaren om mijn eigen persoonlijke angsten te overwinnen.

Ik voel me machteloos als ik naar het tv-journaal kijk. Ergens ver weg straalt een videofoon van die wazig-groene nachtbeelden door van weer een andere stad die gebombardeerd wordt. Kleurloze opnamen van computergestuurde raketten breken zichzelf plots af zodra de raket inslaat op computerloze ziekenhuizen. De nieuwste röntgentechnologie doet in de laadruimte van een vrachtwagen de blauwige silhouetten oplichten van de vluchtelingen die er bij elkaar kropen om ongezien door de douane te geraken. Wazige bewakingscamera's kijken schokkerig rond in winkelcentra en winkelstraten, op zoek naar de volgende misdaad. Heldere berichtgeving lijkt iets van lang geleden. Wat gebeurde er toch met die beelden die in mijn hoofd een heel verhaal vastlegden?

Peking, China, juni 1989. In zijn eentje houdt de protesterende student When Wang Weilin een colonne regeringstanks tegen die de opstand op het Tiananmenplein komen wegvegen. In zijn rechterhand houdt Wen nonchalant een plasticzak van een supermarkt vast. Alsof de legeraanval zijn dagelijkse boodschappen in de plaatselijke 7/11® even onderbrak.

Gaza, Palestina, september 2000. Mohammed al-Durra, een Palestijnse jongen van twaalf, klampt zich vast aan zijn vader Jamal, en schreeuwt zijn doodsangst uit terwijl zijn vader vergeefs probeert om hem van de dood te redden in een Israëliësch spervuur. Tijdens de hele schietpartij houdt Jamal zijn gsm vast. Ooggetuigen denken dat het een pakje sigaretten is.

Het zijn beelden die automatisch in me opkomen als ik denk aan memorabele verhalen uit het nieuws. En toch weet ik dat zij niet het meest waarheidsgetrouwe verhaal vastleggen in het hart en het hoofd van miljoenen mensen, mezelf inbegrepen.

Eigenlijk weten we niets over When Wang Weilin. Zelfs van zijn naam zijn we niet zeker. Time Magazine noemt hem een 19-jarige student, zoon van een fabrieksarbeider. Hij zou voor zijn geweldloos verzet tien jaar gevangenis gekregen hebben. Andere bronnen noemen hem een 26-jarige drukker. Een mensenrechtenorganisatie uit Hongkong denkt dat hij nooit gearresteerd werd, en dat hij nu ondergedoken leeft. Activisten houden vol dat hij zonder enige vorm van proces geëxecuteerd werd, en dat hij nergens meer officieel

geregistreerd staat. Toen hij daar in zijn eentje voor die tanks stond, probeerden ze om hem heen te manoeuvreren, maar bij elke beweging blokte hij ze af. Daarna klom hij op de eerste tank om de bestuurder ervan te overtuigen rechtsomkeer te maken. Uiteindelijk moesten zijn vrienden hem daar wegsleuren. Naar zijn definitieve exit kunnen we blijven kijken, want minstens drie fotografen en verschillende videoploegen legden de scène vast vanuit de ramen van Hotel Peking.

En de naam Mohammed al-Durra is in het Westen nauwelijks bekend. In de Arabische wereld is hij voor zo'n miljard mensen een belangrijk symbool. Voor Arabische kijkers zijn de beelden van zijn gewelddadige dood even vertrouwd en even symbolisch als de beelden van het instortende World Trade Center voor Amerikanen. De scène begint meestal nadat vader en zoon dekking zochten achter een oliedrum, met hun rug tegen een betonnen muur. Het spervuur wordt heviger, en Jamal houdt zijn arm hoger om zijn zoon beter te beschermen. Zo redt hij zijn zoon van minstens één kogel die in zijn eigen elleboog terechtkomt en zijn arm verlamt. Mohammed krijgt eerst een kogel in zijn been en wordt dan dodelijk geraakt in zijn maag. Dagen en weken blijven de opnamen de wereld achtervolgen. Overal waarschuwen nieuwslezers ervoor dat deze beelden niet geschikt zijn voor gevoelige kijkers.

Ik stop die hedendaagse piëta van de Arabische wereld nog een keer in de recorder. Mohammed klampt zich vast aan zijn vader. Hij schreeuwt zijn doodsangst uit terwijl het spervuur tegen de betonnen muur achter hem blijft spatten. Als de twee bijeenkruipen achter hun nietige schild, houdt de vader vergeefs een beschermende arm voor zijn zoon. In zijn linkerhand klemt hij zijn gsm. Met zijn rechter zwaait hij en omklemt hij Mohammed. De meeste tv-stations breken de beelden af net vóór je de geraakte jongen in elkaar ziet zakken. Hij verliest zijn greep op de vader die telkens weer geraakt wordt door kogels en schokkerig gaat stuiptrekken. Tot zover de beelden. Wat er daarna gebeurt, haalt nooit de nieuwsbulletins, maar is gauw gevonden via Google. Jamal valt even flauw. Als hij weer bijkomt, gebruikt hij zijn telefoon om een ambulance te bellen. De Israëli's beschieten de eerste ziekenauto die aankomt. De chauffeur overleeft het niet. Jamal belt opnieuw en vertelt wat er gebeurd is. De persoon aan de andere

kant van de lijn is zich bewust van de ernst van de zaak, en stuurt vervanging. De tweede ambulance komt aan, maar geraakt niet door de zware beschietingen. De hele tijd kijken reporters en omstanders hulpeloos toe. De Palestijnse journalist Talal Abu-Ramen staat maar vier meter van de twee af, maar een stortvloed van kogels belet hem om dichterbij te komen en ze te helpen. Hij laat zijn camera 45 minuten draaien. Zo lang blijft het spervuur voor de jongen duren. Ondertussen gaat hij dood.

Kort na de moord beweerde het Israëlische leger dat er een grote kans was dat Israëlische kogels een eind gemaakt hadden aan het leven van Mohammed. Twee maanden later vond hetzelfde leger het perfect aannemelijk dat de jongen in een vuurgevecht terechtgekomen was, en geraakt door Palestijnse kogels. Een grondig onderzoek van de Israëlische overheid concludeerde dat er serieuze twijfels waren of de jongen wel geraakt was door Israëlisch vuur. Sommige journalisten namen de hint ter harte en ontwikkelden een eigen hypothese: het incident met Mohammed al-Durra was een onvervalst stukje Palestijns toneel. Stelling 1: Palestijnen voerden voor de camera een gevechtsscène op met gewonde strijders en ambulances met loeiende sirenes. De toeschouwers lachten terwijl de interim-regisseur de mislukte scènes nog eens opnieuw draaide. De jongen werd niet echt doodgeschoten. Hij deed maar alsof. Stelling 2: de schietpartij was een griezelverhaal dat Palestijnse scherpschutters samen met een tv-cameraman opzetten. De jongen ging wél echt dood. Maar hij werd door zijn eigen volk vermoord. Twee cynische stellingen over hoe je een kind tot martelaar verwerkt. Overtuigend bewijsmateriaal was nauwelijks nodig. Of hoe spindoc-tors volgens het boekje duidelijke beelden vertroebelen: in dit tijdperk van gefotoshopte beelden en digitale effecten zijn we extra gevoelig voor onbetrouwbare beelden. Hoe groter de leugen, hoe meer we erin geloven.

Wat is hét beeld van onze tijd? Het moet vooral troebel zijn: een beeld dat geen enkel verhaal kan of wil vertellen. Misschien moet het ook zo leeg mogelijk zijn: een beeld dat ons met zo weinig mogelijk informatie op onze honger laat. Ik wacht op het verhaal dat aan alle andere verhalen een einde maakt. Ik zie een camera die naar de hemel kijkt. Ik zie het rechtstreekse beeld dat gevuld wordt met angst. De lucht vervoert vandaag zoveel verschrikkingen, dat het beeld van een lege hemel gemakkelijk doet denken aan luchtaanvallen boven

Kosovo,
Bagdad,
Gaza-Stad,
of Lower Manhattan.

Heb ik u al verteld van mijn vriendin in New York, die daar was op die bewuste septemberochtend? De lucht was helderblauw. De lucht van een postkaart. Nu leeft ze met die vreemde herinnering aan toen ze de torens in elkaar zag zakken, geruisloos. Ze vielen in slow motion. Het leek alsof de tijd uitdeinde, zegt ze. Een regen confetti van zakenpapieren en glasscherven. En dan die sneeuwvlaag van witte as die alles bedekt. Het puin tot aan haar enkels. De rook die voor de zon schuift. Nu en dan kon ze explosies zien: auto's en bussen op een afgelegen parkeerterrein die een voor een ontploffen. Ze kon de stukken auto niet horen neerkomen. Maar ze wáren er wel, het trottoir lag er vol van. De mensen die uit het raam sprongen, kon ze niet horen schreeuwen. Daarvoor waren ze veel te hoog. Ze telde telkens tien seconden vóór ze voor eeuwig achter die vrachtwagen van Coca-Cola® verdwenen. In verlaten straten zag ze overal schoenen met hoge hakken: uitgeschopt door wegrennende vrouwen. Bij de ingang voor spoedgevallen zag ze lege ziekenhuisbedden staan wachten op patiënten. Maar de patiënten kwamen niet.

Ze doolde de hele weg naar de bovenstad, terwijl ik in Brussel de tv aanzette en het allemaal zag gebeuren, telkens opnieuw en nog een keer. Zij wist wel zeker dat ik uren zou blijven kijken, zelfs nog lang nadat ik het geluid had uitgezet. Door mijn blik voelde ze dat ze nog leefde. Thuis zette ze de telefoon af en keek ze tv om te zien wat ik gezien had. Alle tv-kanalen waren overgeschakeld naar de rechtstreekse beelden van CBS. Ze bleef maar wachten op de volgende onderbreking, maar die kwam er helemaal niet. Pas toen ze zich realiseerde dat ze geen reclamespots meer uitzonden, drong het tot haar door: dit is pas écht serieus.

Vandaag heeft ze geen vlieg angst. Alleen de lege lucht vindt ze angstaanjagend. Als ze naar omhoog kijkt en zich op het ergste voorbereidt. Mensen die in oorlogsgebied leven, hebben dat ook: van Amerikaanse vliegtuigen boven Afghanistan weet je nooit wat ze zullen droppen, bommen of voedselpakketten.

Het is niet gemakkelijk om dat gevoel weer op te roepen. Ik weet nog dat het er was. Net na dat telefoontje. In de straat van de supermarkt, vlak bij het metrostation. Die geur van bomen. Het duurde maar heel even. Alsof. Alsof ik de wereld was. De wereld was mij. Een vreemd gevoel. De hele dag liep ik erover te denken.

Deze namiddag slenterde ik wat door de stad om de tijd te doden. Ik bezocht een van die kunstgalerijen in de binnenstad. Toen ik er binnenkwam, was ik meteen in een andere wereld. Op een bureau staat een pc-scherf met een schijnbaar eindeloze reeks enorme flatgebouwen. Anonieme plekken waar mensen leven en werken. In een efficiënte architectuur met strakke lijnen, gebouwd en masse, en meer ontworpen door aannemers en projectontwikkelaars dan door architecten. Die immense blokkendozen zijn van ver gefotografeerd. Je ziet nauwelijks bewoners of voorbijgangers. Alsof de wereld helemaal leeg is. De lengte van de opname lijkt willekeurig, maar eigenlijk wordt ze gestuurd door software die zorgvuldig ontworpen werd om geen enkel gevoel van richting duidelijk te maken. Ik wil even door het materiaal struinen, maar er is geen navigatiemenu. Geen back, geen home. Nergens een nieuw begin, nergens een tabula rasa. Je start nooit, je glipt er gewoon in. Altijd kom je midden in de gebeurtenissen terecht. Op een bepaald moment in de laatste tien jaar van de vorige eeuw moet de fotografe ervan overtuigd geraakt zijn dat tijd belangrijker is dan plaats. Sindsdien laat ze nooit meer zien waar ze haar foto's nam. Al die betonnen blokken lijken op elkaar. Het ene moment voel ik me in

Brussel,
New York,
Peking,
Helsinki,
La Coruña,
Parijs,
Sarajevo,
Bombay,
São Paolo,

en meteen daarna ben ik weer in niemandsland. Om het even welke buitenwijk, om het even welke voorstad, om het even waar in de wereld. Ooit ergens in een toekomst die sterk lijkt op vandaag.

Toen ik weer op straat stond, keek ik naar twee rijdende hijskranen, een van zilver en een knalgeel. Zij staken prachtig af tegen de felblauwe hemel. Alle gedril en gebulldozer smolten samen in een troostend gezoem.

Ik herinner me die november in Ramallah. Of liever: ik herinner me de beelden die ik die november in Ramallah maakte. Kwamen zij in de plaats van mijn geheugen? Zou ik me de bezette gebieden anders herinneren als ik er geen foto's of videobeelden van had? Zo nu en dan kijk ik nog naar die opnamen. Ze dwingen me tot interpretatie. Ze presenteren zichzelf als bouwstenen in een langer, grootser verhaal en ze nodigen me uit om ze zin te geven. Maar eigenlijk zie ik alleen maar fragmenten. Toevallige snapshots uit een continue tijdsspiraal. Unieke gebeurtenissen die mijn blik vasthouden en tot mijn verbeelding spreken. Maar de aparte beelden vloeien nooit samen tot een beeldenreeks.

Hoe komt het toch dat die vastgelegde ervaringen voor mij nooit ingepast geraken in patronen? Ik word omgeven door een niet aflatende stroom tv-, video- en filmbeelden. Maar als het over herinneringen gaat, maakt geen enkel afzonderlijk beeld een diepere indruk op mij. Zelfs niet de opnamen van When Wang Weilin of Mohammed al-Durra. Het lijkt alsof ik honderden, zelfs duizenden beelden opsla, die ik allemaal meteen kan oproepen. Bevroren geheugenbeelden. Korte herhalingen die snel te vatten zijn. Maar nooit vloeien ze samen. Het probleem is niet dat mijn herinneringen via beelden lopen, maar wel dat ik me alleen maar via beelden iets herinner. Ik wil een verhaal oproepen, me niet alleen maar een beeld voor de geest kunnen halen.

Ik wou naar Palestina gaan om dingen met mijn eigen ogen te zien. Dingen die al jaren mijn hoofd bezet hielden door ze 's avonds laat aan te gapen op het doorlopende news channel. Ik wou af van mijn inlevingsmoeheid. Af van de mediarampen waarvan de formulaire chronologie voor mij iets geruststellends kreeg, iets verleidelijks zelfs. Af van de sensationele achtergrondmuziek, de magnetiserende media-effecten.

In de bezette gebieden kregen we al snel door dat het niet eenvoudig is om de situatie ter plekke te doorgronden. Rondreizen is op de Westelijke Jordaanoever bijna niet mogelijk. Na de laatste zelfmoordaanslag op een

Israëliisch doelwit geldt de avondklok dag en nacht in Bethlehem, Nabloes en alle andere Palestijnse steden. Voorlopig is Ramallah de uitzondering die de regel bevestigt. We zitten hier dus vast. Onze enige uitweg is de weg naar Birzeit, een trip van zo'n 15 km waar je soms meer dan twee uur over doet omdat je langs het checkpoint Surdah moet in de buitenwijken van Ramallah. Tot een week geleden was Surdah een bocht in de oude asfaltweg. Vandaag reduceert het Israëliische leger de drukke corridor tot een onverharde kronkelweg waar je alleen te voet doorheen komt. Soldaten controleren de stroom van de duizenden mensen die er elke dag langskomen. Elke keer zorgen ze voor uren vertraging, vooral 's morgens vroeg als de passanten zich van thuis naar hun werk haasten, of in de late namiddag als ze graag zo snel mogelijk weer thuis willen zijn.

Aan de twee kanten is er een kakofonie van taxi's die de voorbijgangers elke dag vervoeren. Stuk voor stuk moeten al die mensen de vijftienhonderd meter te voet afleggen. In het midden van de doorgangsweg twee gewapende Iraëliische soldaten. Zij selecteren lukraak welke voorbijgangers ze bevelen, fouilleren en vernederen. Zonder paspoort van de juiste soort: geen doorgang. Na vier uur 's middags: geen doorgang. Af en toe, zonder waarschuwing vooraf, zonder duidelijke reden: geen doorgang.

Ik ben het gewoon om grenzen over te steken. Maar in geen enkele transitzone kreeg ik ooit een idee van wat me te wachten stond bij deze Israëliische checkpoints op Palestijns grondgebied. Anders dan de stroken niemandsland in treinstations van de Eurostar of in internationale luchthavens houden deze grensovergangen niet de belofte in van nieuwe bestemmingen. Vanuit Jeruzalem kom ik bij het checkpoint Qalandia. Op het eerste gezicht een en al chaos en verwarring, alsof niemand het hier voor het zeggen heeft. Een verkeersopstopping van taxi's: zij mogen niet door. Een rij auto's en kleine vrachtwagens schuift voorbij langs de modderige weg. Geclaxonneer alom, mensen die schreeuwen en zich haasten naar de controlepost waar tien soldaten van de bezettingsmacht ze gewoon tegenhouden. De soldaten checken, controleren, commanderen. Ze negeren het ongeduldige getoeter, de mensen die smeken. Onverstoord kijken ze elk paspoort na. Ze doorzoeken reiskoffers en supermarktzakjes. Pas nadat ik voorbij de blokkade ben, besef ik dat veiligheid waarborgen of chaos beheersen niet hun echte doel is. Hun vak is precies zorgen voor chaos en vertraging.

Tv-kijkers en krantenlezers kunnen zich maar moeilijk een beeld vormen van Qalandia. Voor Palestijnen is de grens oversteken elke keer een confrontatie met de apartheidspolitiek die de Israëli's opzetten sinds het begin van de tweede intifada. Wie aan deze zwaarbewaakte en bewapende wachtpost niet het juiste paspoort kan voorleggen, mag er niet in of uit. Om negen uur 's avonds gaan de hekken voor iedereen dicht, en stopt al het verkeer tussen Jeruzalem en Ramallah. Het checkpoint bestrijkt een veel grotere zone dan ik verwacht had. Zelfs zonder noemenswaardige problemen doe ik er een hele tijd over om voorbij de betonblokken, zandzakken en wachthuisjes te geraken. Als ik uiteindelijk bij de lange rij wachtende auto's kom aan de kant van Ramallah, ben ik in de war. Ik weet niet meer hoe laat het is. Als je in Israël bent, is de tijd misschien belangrijk. Hier veel minder in deze hermetisch afgesloten enclave waar alle winkels toch dicht zijn en waar stipt op tijd zijn gewoon onmogelijk werd. Hier doen uren, dagen en maanden er bijna niet meer toe. Behalve als je doodgaat door Israëli's kogels: dan wordt het precieze moment van de inslag nauwkeurig geregistreerd. Soldaten krijgen documentatiepakketten en zorgen ervoor dat elke gedode Palestijn ook gefilmd wordt. Het beeld moet bevestigen dat het slachtoffer gewapend was en ouder dan twaalf.

Die nacht bleven we in het hotel. Bovenste verdieping. Nachtelijk Oost-Jeruzalem in de regen. Ik herinner me onze vrijpartij in die kamer met uitzicht op de Damascuspoort. Het gedempte geluid van tv dat door de muren sijpelt. Straks na de onderbreking: vandaag kunnen we van het heelal zo'n 13,2 miljard lichtjaren waarnemen. Maar eerst even kijken wat voor weer het morgen wordt. Een klapstoel van Ikea®. Een halfllege doos van Kleenex®. Een elektronische wekker made in Taiwan. Ons liefdesspel dat nog intenser wordt door deze en andere voorwerpen op de kamer. Daarna praten we in bed en zijn we het erover eens: voor een intense relatie hoef je als koppel niet in elkaars ogen te kijken en de wereld om je heen te vergeten. Nee, terwijl je elkaars hand vasthoudt, moet je samen naar buiten kijken, naar een punt buiten jezelf, iets waarmee je allebei bezig bent.

Terug thuis dwong ik mezelf om naar het nieuws te kijken. Ik voelde me verplicht om na te denken over wat het betekent om naar deze verslagen van ellende en lijden te kijken. Over mijn vermogen om te assimileren wat de beelden tonen. Ik ontdekte ook de charme van die droeve, wrede beelden. Oorlogen werden huiskamergezichten en -geluiden waarop ik reageerde met medelijden of verontwaardiging of geprikkeldheid of goedkeuring zodra er een nieuwe ellende in zicht kwam. Gefilmde vuurgevechten en bloedbaden werden een vast ingrediënt in de aanhoudende stroom van huiselijk entertainment op mijn kleine scherm. Na een tijdje verzwakte mijn reactie op de gruwel. Medelijden is een onstabiele emotie. Je moet ze omzetten in actie of ze kwijnt weg. De vraag is wat te doen met de opgewekte gevoelens, met de overgebrachte informatie. Zodra ik het gevoel krijg dat er niets aan te doen is, word ik verveeld, cynisch, onverschillig.

Het nieuws over rampen volgt altijd een bepaald patroon. Zodra er ergens iets gebeurt, weet je al dat je de volgende dagen hoe dan ook steeds meer camerastandpunten te zien gaat krijgen. Denk maar aan de neergestorte Concorde: na amper twee dagen kregen we al tegenshots van de brandende Concorde te zien, gefilmd van de andere kant dan de eerste camcorderbeelden. Je hoeft maar te wachten op de volgende video-amateur die zijn tape inlevert. Alleen zou je het net die ene keer anders verwachten, omdat het zo plots gebeurde. Maar diep vanbinnen weet je natuurlijk dat wij hierop voorbereid zijn, dat altijd wel iemand zijn camera erop richt. Wees maar gerust dat we ook de volgende torens vanuit elke mogelijke camerahoek in elkaar zien zakken. En om dat allemaal nog te overtreffen, krijgen we ook geluidloze satellietbeelden te zien. 'Breaking News' is zo déjà vu.

Zelfs vóór 11 september;

vóór het zenuwgas Sarin verschillende wagons en stations trof van de metro in Tokio;

vóór een eigengemaakte bom een overheidsgebouw in Oklahoma City opblies;

vóór bijna gelijktijdige ontploffingen de Amerikaanse ambassades in Nairobi en Dar es Salaam met de grond gelijkmaakten;

vóór internationale toeristen beschoten en gedood werden in de Vallei van de Koningen vlak bij Luxor, Egypte;

vóór een autobom ontplofte in het midden van de drukke winkelwijk van Banbridge, Noord-Ierland;

vóór een zelfmoordaanslag de pizzeria van Sbarro in Jeruzalem deed explo-deren;

vóór een minibus met explosieven de Balinese nachtclub Sari in lichterlaaie zette;

vóór een bomauto een groep moskeegangers uit elkaar kliefde toen ze net buitenkwamen uit de Imam Ali-moskee in Najaf, Irak;

vóór tien rugzakbommen passagierstreinen en spoorwegstations aan farden knalden tijdens de ochtendspits in Madrid;

zelfs vóór dat alles, had ik diezelfde catastrofe al telkens weer gezien in de verwrongen logica van mijn eigen dromen. Terwijl arme mensen er overal in de wereld van dromen om Euroamerikanen te worden, droom ik van een globale catastrofe die mijn leven – ons leven – uiteen doet spatten. In onze welvaartmaatschappij word ik achtervolgd door beklemmende visioenen van hongersnood, ziekte, oorlog en dood die de gedaante aannemen van terroristische aanslagen, dodelijke virussen, militaire interventies en een algemeen onveiligheidsgevoel.

Op de een of andere manier heb ik door dat het gevaar ons niet van buitenaf beloert, zoals in de Hollywoodsuccessen over prehistorische monsters die de stad bedreigen, of over aanstormende kometen die de hele planeet dreigen te vernietigen. Het is onze wereld zelf die op mij afkomt als een buiten-aardse meteor, helemaal buiten mij om, helemaal los van mij. Soms lijkt het dagelijkse leven zo banaal, dat ik de gruwel bijna zou verwelkomen als

hij eraan komt. Vóór de catastrofe voel ik me zo lusteloos, dat mijn angst voor de komst van de meteor me weer tot leven wekt. Het is angst dat de brand in de wereld slaat door iets waarvan ik een wezenlijk onderdeel ben, maar waarover ik niet de minste controle heb. Ik voel me verstrikt in mijn alledaagse leven. Wellicht aanvaardde ik tot nu een stand van zaken waar ik nu beter tegen op zou komen. In de loop van de jaren oefende ik mijn geduld. Ik verdraag nu beter dat situaties uit de hand lopen, ik verdraag nu beter verkenningsfases waarin niet alle regels even zinnig lijken, en waarin maar weinig doelstellingen duidelijk omschreven zijn. Maar ik wil niet dat het leven voor altijd iets blijft dat pas in de toekomst begint. Mijn geduld is bijna op. Stilaan verandert het in onrust. In ongerustheid. In een rusteloosheid die ik niet langer klein krijg. Vurig wacht ik op het onverwachte.

Het is niet gemakkelijk om dat gevoel weer op te roepen. Ik weet nog dat het er was. Net na dat telefoontje. In de straat van de supermarkt, vlak bij het metrostation. Die geur van bomen. Het duurde maar heel even. Alsof. Alsof ik de wereld was. De wereld was mij. Een vreemd gevoel. De hele dag liep ik erover te denken.

Nu steek ik de drukke straat over. Ik ben al halfweg, maar ik doe er langer over dan ik gedacht had. In het midden van de weg maak ik mezelf dun en lang. Auto's gieren voorbij. Claxons toeteren. Ik zoek oogcontact met de chauffeurs. Mijn blik kruist die van een verzorgde man, stekeltjeshaar, midden veertig, zwarte coltrui. Ik loop door. Hij trekt op. Ik stop. De auto's blijven maar komen. Een eindeloze verkeersstroom. De dingen worden scherp en onscherp. Een reeks van snelle in- en uitzooms. Ik kijk omhoog en daar zie ik echt de satellieten in hun baan om de aarde. Tegenshot van boven: ik kan mezelf naar omhoog zien kijken, een troebel beeld van een wereld ver weg. Ik scan de weg af, op zoek naar meer opnameapparatuur. Ik zie mezelf bekeken worden vanuit verschillende hoeken. Ik draai mijn hoofd naar rechts. Ik draai mijn hoofd naar links. Een camera begint aan een zwenkshot van 360 graden naar rechts. De soundtrack valt uit. Ik voel me verlamd. Als een figurant die wacht op het sein dat nooit meer komt. Uitgestelde tijd. Tijdloze tijd dit moment een hiaat een klein vakje in het oog van de tijd ik moet opnieuw beginnen ik draag een donkerblauwe sweater van

H&M® met twee oranje strepen, in een zwarte Levi's®-jeans en van die rossig bruine sneakers van Puma® ik draag een plasticzak van een supermarkt mijn haar is donkerblond of licht kastanjebruin dat weet ik niet het reclamepaneel op de gevel het dichtst bij de bouwwerf schreeuwt zijn boodschap uit: Just do it. Daarnaast laat de affiche van een ngo in full colour het beeld zien van een Palestijns kind dat stenen gooit naar een Israëliëse tank. Weten zij dan niet dat Faris Auda, de jongen die hier het heroische verzet uitbeeldt, twee dagen na die foto in een ander treffen om het leven kwam? Ik ben niet in staat om te vergeten niet in staat om me te herinneren ik probeer mijn hoofd vrij te maken alle hoop is vervlogen ik heb geen plannen voor de toekomst alle horizons liggen wijdopen ik heb plannen ik moet luisteren ik moet kijken naar de wereld waarin sterrenkijkers verre melkwegen tot bij mijn deur brengen waarin al wat molair is ook moleculair kan zijn later is dichterbij dan vandaag alsof er voor mij voor ons niets meer mogelijk is de toekomst ligt al vast alsof er hier en nu absoluut niets meer kan het virtuele krijgt meer macht dan het werkelijke het mogelijke wordt werkelijker dan de reële dingen die komen dingen die we delen mijn tijd raakt op nu ik steek de drukke straat over de telefoon gaat ik graaf hem op uit mijn tas de auto's blijven komen ik laat mijn gsm vallen vang hem in een reflex op terwijl hij valt meteen vergeet ik dit voorval zoek ik contact met een ander paar ogen duik ik in het verkeer kijk ik naar de andere kant

ERASED / VANISHED van Els Opsomer begint op pagina 5.
Fotolegende op de binnenflap van de achterkaft.
Foto p. 217: Oost-Jeruzalem, Damascus Gate, 24/11/2002.
Foto p. 256: Surda-checkpoint tussen Ramallah en Bir Zeit, 27/11/2002.

Sommige foto's in het boek maken deel uit van de korte video *_imovie[one]_: The Agony of Silence* (11 min., 2003), het eerste relaas van de fotografe van haar bezoek aan de Bezette Gebieden.

REALITY CHECK van Pieter Van Bogaert, van pagina 219 tot 237.
Engelse vertaling van het Nederlands origineel: Gregory Ball.

De auteur verwijst in zijn tekst naar de volgende werken:
Hiroshima mon amour, Marguerite Duras, Gallimard, 1960
Territories. Islands Camps and Other States of Utopia, Anselm Franke, Rafi Segal & Eyal Weizman, Walter König Verlag, 2003
Drinking the Sea at Gaza. Days and Nights in a Land Under Siege, Amira Hass, Metropolitan Books, 1999 (Nederlandse vertaling: Drinkend uit de zee van Gaza, uitgeverij De Balie, 2002)
Reporting from Ramallah, Amira Hass, Semiotext(e)/MIT, 2003
Politicide. Ariel Sharon's War Against the Palestinians, Baruch Kimmerling, Verso, 2003
The Baghdad Blog, Salaam Pax, Atlantic Books, 2003
Culture and Imperialism, Edward W. Said, Vintage, 1994
The End of the Peace Process, Edward W. Said, Granta, 2000
A Civilian Occupation. The Politics of Israeli Architecture, Rafi Segal & Eyal Weizman (ed.), Babel/Verso, 2003
The Next Jerusalem. Sharing the Divided City. Michael Sorkin (ed.), The Monacelli Press, 2002
Welcome to the Desert of the Real, Slavoj Žižek, Verso, 2002

VOOR/NA van Herman Asselberghs, van pagina 238 tot 253.
Nederlandse vertaling van het Engels origineel: Mark Van Bogaert.

De auteur gebruikt en misbruikt woorden van J.G. Ballard, H.F. Pitkin, Susan Sontag, Slavoj Žižek en Jean-Luc Godard. Met bijzondere dank aan Oscar van den Boogaard, Geert Lovink & Florian Schneider, en Thomas Zimmer om van elk één zin te mogen lenen.

Stukken uit deze tekst maken deel uit van de vertelstem in de film *A.M./P.M.* van Herman Asselberghs. Fotografie: Els Opsomer. Graphic Motion Design: Nicolas Karaktzanis. Soundtrack: David Shea. Stem: Claude Wampler. Klank: Boris Debackere. 47 min., 2004, Productie: SQUARE vzw.

HERMAN ASSELBERGHS is kunstenaar en criticus. Hij schrijft over audiovisuele cultuur in *De Tijd*, geeft les aan het filmdepartement van de Hogeschool Sint-Lukas Brussel en is staf lid van het Transmedia postgraduaat aan dezelfde kunsthogeschool. Hij is stichtend lid van SQUARE vzw en van [sonic]square, een reeks voor elektronische muziek. Hij publiceerde het boek *Wrapped* (CGAC, Santiago de Compostella, 2000) en de opstellenbundel *Het museum van de natie. Van kolonialisme tot globalisering* (met Dieter Lesage, Gevaert Publisher, Brussel, 1999). Zijn installaties werden getoond door Centre Pompidou-Paris, Documenta X-Kassel, Deitch Projects-New York, CGAC-Santiago de Compostella, hArtware-Dortmund en de Rotterdam Foto Biënnale 2003. Zijn recentste werk is de film/installatie *A.M./P.M.* (2004).

ELS OPSOMER is kunstenaar. Zij was artist-in-residence aan de Rijksakademie Amsterdam (1996-1998) en laureate van de Prijs Jonge Belgische Schilderkunst (Prijs E. Langui, 1997). Zij publiceerde het boek *Wrapped* (CGAC, Santiago de Compostella, 2000) en verzorgde verschillende bijdragen aan tijdschriften en catalogi. Haar werk werd getoond in tentoonstellingen, biënnales en festivals in Rotterdam, Karlsruhe, Dortmund, Santiago de Compostella, Brussel, Ramallah, Parijs, São Paulo, Werkleitz en Graz. Haar recentste werken zijn de twee korte video's *_imovie[one]_: The Agony of Silence* (2003) en *_imovie[2]_: In-between/Shifting* (2004).

PIETER VAN BOGAERT is criticus en curator. Hij schrijft over nieuwemediacultuur in *De Tijd* en publiceert in verschillende tijdschriften en catalogi voor internationale tentoonstellingen. Zijn film- & videoprogramma's werden getoond in verschillende kunstencentra in België. Hij is stichtend lid van SQUARE vzw en medesamensteller van [sonic]square, een reeks voor elektronische muziek. Hij is redactielid van het mediatijdschrift AS en producent van *Vlaamse Filmkes* (1999), een reeks kortfilms en kortverhalen over het sciencefictionkarakter van Vlaanderen. Zijn recentste werk is *Outer and Inner Space*, een historisch overzicht van de tactiele media als onderdeel van de tentoonstelling *Feel* (Hasselt, 2004).

In november 2002 vertrokken de makers van dit boek uit Brussel naar Palestina voor een tiendaags bezoek. Hun kennis van het aanslepende conflict tussen Israëli's en Palestijnen was die van de meeste westerse tv-kijkers en krantenlezers: de mainstream berichtgeving had hun beeld gevormd. Ter plaatse waren ze getuige van een complexe werkelijkheid die onmogelijk in de geijkte mediaformaten kan passen. De drie kunstenaars en critici brengen nu het verslag van hun eigen korte ontmoeting met het Palestina van alledag. In Jeruzalem, Ramallah en Gaza zagen ze hoe bezetter en bezette blijvend wachten op radicale verandering. Alsof de tijd is uitgesteld.